

Orcid: 0009-0005-5018-5968

**Tünzalə Seyfullayeva**

AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu  
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru  
tunzale-s@mail.ru

## YUSİF SİNAN ŞEYXİNİN "XOSROV VƏ ŞİRİN" ƏSƏRİNİN BAKI ƏLYAZMASI HAQQINDA

### Xülasə

Şərq xalqları ədəbiyyatlarına Nizami poeziyasının təsiri, şairin ədəbiyyata gətirdiyi yeni mövzuların hər bir xalqın özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə zənginləşdirilərək işlənməsi XIII-XIV əsrlərdən başlayaraq davam etmişdir.

Türk şeirinə qüvvətli təsir göstərən Nizami Gəncəvi əsərləri, xüsusilə "Xosrov və Şirin" məsnəvisi orta əsrlərdən başlayaraq dəfələrlə türk dilinə tərcümə olunmuşdur. "Xosrov və Şirin" türk-müsəlman dünyasında Nizamiyə böyük şöhrət qazandırdı. Türk şairlərindən Əmir Xosrov Dəhləvi "Xosrov və Şirin", Arif Ördəbili "Fərhadnamə" poemalarını Nizami kimi farsca qələmə aldılar. XIV əsrin ortalarında Qızıl Orda şairi Qütb "Xosrov və Şirin"i Türkünstan türkcəsinə çevirdi. Dahi özbək şairi Əlişir Nəvai isə "Fərhad və Şirin"i məhz türkcə yazmaqla mövzunu türk dünyasının anadilli mənəvi mülkiyyətinə çevirdi.

XV əsr türk şairi Yusif Sinan Şeyxinin tərcüməsi Nizami poemalarının ən yaxşı tərcümələrindən biri kimi məşhurdur. Yusif Sinan Şeyxi XV əsr türk ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yeri olan şairlərdən biridir.

Dünyanın müxtəlif kitabxana və muzeylərində Şeyxinin bu tərcümə əsərinin çoxlu sayda nüsxələri qiymətli abidə kimi qorunub saxlanılmaqdadır. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda bu əsərin bir əlyazması mühafizə olunmaqdadır. Şeyxi əsəri özünəməxsus bir tərzdə tərcümə etmişdir. O, Türkiyənin o dövrdəki tarixi şərait və ictimai tələblərini nəzərdə tutaraq tərcümədə külli miqdarda dəyişikliklərə yol vermişdir. Bəzən əsəri eynilə ardıcıl surətdə tərcümə etmiş, bəzən də orijinalı kənara qoyub sərbəst hərəkət edərək, əsərə yeni misralar artırmışdır.

**Açar sözlər:** Nizami Gəncəvi, Şeyxi, "Xosrov və Şirin" əlyazma

**Tunzala Seyfullayeva**

## ABOUT THE BAKU MANUSCRIPT OF "KHOSROV AND SHİRİN" BY SHEİKHİ YUSİF SİNAN

### Abstract

The influence of Nizami's poetry on the literature of the Eastern peoples, the elaboration of the new themes brought by the poet to the literature, enriched with the unique characteristics of each nation, continued from the 13th-14th centuries.

The works of Nizami Ganjavi, which had a strong influence on Turkish poetry, especially the poem "Khosrov and Shirin" have been translated into Turkish many times since the Middle Ages. "Khosrov and Shirin" brought Nizami great fame in the Turkish-Muslim world. The translation of the 15th century Turkish poet Yusif Sinan Sheikhi is famous as one of the best translations of Nizami's poem. Yusif Sinan Sheikhi is one of the poets who has a special place in the history of Turkish literature of the 15th century.

In various libraries and museums of the world, many copies of this translated work of Sheikhi are preserved as valuable monuments. A manuscript of this work is preserved in the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS. In the article we have presented, we have briefly described the paleographic features of that copy. We should note that Sheikhi translated the work in a unique way. He made a lot of changes in the translation considering the historical conditions and social demands of Turkey at that time. Sometimes he translated the work in the same sequence, and sometimes he left the original aside and moved freely and added new verses to the work.

**Key words:** Nizami Ganjavi, Sheikhi, "Khosrov and Shirin" manuscript

Yaxın Şərq xalqları mədəniyyətinin inkişafı tarixində müstəsna rolu olan dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin yeni məzmunlu lirik şeirləri və sonralar "Pənc gənc" adı ilə şöhrətlənən poemaları dünya ədəbiyyatı xəzinəsinin nadir inciləridir. Nizami Gəncəvinin Şərq şeirində əsaslandığı poetik üslub əsrlər boyu şairin xələfləri tərəfindən davam etdirilərək məsnəvi ədəbiyyatının ictimai-siyasi ideyalarla zənginləşməsində böyük rol oynamışdır. Şeir aləmində dünyanı fəth edən Nizami ədəbi irsi bütün Şərq ölkələrində ədəbiyyat və incəsənətin inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Bu nəcib təsir öz əhəmiyyətini heç vaxt itirməmiş, itirməyəcəkdir. Nizamidən sonra gələn elə bir böyük şair tapılmaz ki, bu dahi sənətkarın irsindən bəhrələnməsin. Nizami "Xəmsə"si xüsusilə orta əsr sənətkarları üçün bir örnək olmuşdur. Əmir Xosrov Dəhləvi, Əbdürrəhman Cami, Əlişir Nəvai, Arif Ərdəbili, Əşrəf Marağayi, Əbdi bəy Şirazi və onlarla digər şairlər "Xəmsə"yə onun ayrı-ayrı poemalarına nəzirə yazmışlar.

"Xəmsə"nin ilk əsəri olan "Sirlər xəzinəsi"-də söz sənətinin təsiredici qüvvəsindən müasirlərini mənən təmizliyə çağırmaq kimi bəşəri bir məqsəd üçün faydalanan şair dövrünə görə çox mütərəqqi problemlərə toxunmuş yüksək bədii ideyaları tərənnüm etmişdir. Şairin Şərq şeirinə gətirdiyi belə ölməz ideyalar "Xəmsə"nin ikinci poeması "Xosrov və Şirin" əsərində daha geniş və daha aydın şəkildə ifadə olunmuşdur.

Nizami 1180-ci ildə tamamladığı bu poemasında insan eşqinin qüdrət və əzəmətini göstərmiş, məhəbbətin dərin ictimai mənasını şərh etmişdir. Poemanın Azərbaycan xalqının tarixi ilə səsləşən maraqlı məzmunu vardır. "Xosrov və Şirin" öz dərin məzmunu və yüksək şeiriyyəti, dilinin bədiiliyi ilə Yaxın Şərq ədəbiyyatında yaranan Nizami adı ilə bağlı yeni ədəbi məktəbin –Nizami ədəbi məktəbinin ilk müvəffəqiyyətli nümunəsidir. Hələ XIII əsrdə məşhur hind şairi Əmir Xosrov Dəhləvi 1298-ci ildə Nizaminin bu əsərinin mövzusunda "Xosrov və Şirin" adlı poemasını yazmışdır. Yaxın Şərq ədəbiyyatında Nizami ənənələrinin ilk davamçısı kimi tanıdığımız bu qüdrətli sənətkar öz poemasında Nizami əsərindəki sosial-ictimai kəskinliyi yumşaltmağa çalışsa da əsasən Nizami ideyaları ilə bağlı olmuş və şairin Şərq şeirinə gətirdiyi ölməz ənənələri izləmişlər. XIV əsr Azərbaycan şairi Arif Ərdəbilli ilk dəfə Nizami tərəfindən epik şeirdə canlandırılan Fərhadı əsas qəhrəman götürərək özünün "Fərhadnamə" poemasını yazır. Arif Ərdəbilli əsasını Azərbaycan ərazisində mövcud tarixi nişanələrə istinad etsə də Nizami əsərindən çox faydalanmış dahi şairin əmək,zəhmət, sənət haqqındakı fikirlərini əks etdirən bir poema yaratmışdır.

XV əsr şairlərindən Marağalı Əşrəf də bu mövzuya müraciət etmişdir. Nizami dühasından bəhrələnilib şairin "Xəmsə"sinə özbək dilində layiqli cavab yazan Əlişir Nəvainin "Fərhad və Şirin" əsəri də bu mövzuda yazılmış qiymətli sənət nümunəsidir.

"Xosrov və Şirin" mövzusunda fars şairlərindən Vəhşi Bafəqi, Vüsal Şirazi, Hatifi, Ürfi Şirazi, türk ədəbiyyatında Əhməd Rizvan, Ahi, Cəlili, Behişt, Həyatı, Lamii və başqa "Xəmsə" müəllifləri maraqlı poemalar yaratmışlar.

Səməd Vurğun məşhur "Fərhad və Şirin" dramını , görkəmli türk şairi Nazim Hikmət 1948-ci ildə mövzunun türk yaradıcılığında əksini tapan versiyalarına istinadən "Məhəbbət əfsanəsi" əsərini yazmışdır.

Müasir türk şairi Kansu Arif Ceyhun "Fərhad və Şirin" mövzusunda qələmə aldığı poemasında Fərhadı doğma xalqına su yetirən fədakar el qəhrəmanı kimi təsvir etmişdir (Gəncəvi, 2021: 269).

Göründüyü kimi dahi Nizaminin mühüm bəşəri ideyaları ifadə edən bu ölməz əsəri həmişə görkəmli söz ustalarının ilhamına qüvvət vermiş, müxtəlif əsrlərdə yaşamış sənətkarlar bu mövzuya dəfələrlə müraciət edib həmin mövzuda yeni-yeni gözəl sənət əsərləri yaratmışlar.

Nizami Gəncəvinin bu əsəri türk şeirinə qüvvətli təsir göstərmiş, orta əsrlərdən başlayaraq dəfələrlə türk dilinə tərcümə olunmuşdur. Nizami yaradıcılığı türk bədii ədəbiyyatında ilk növbədə tərcümə vasitəsilə yayılaraq şöhrətlənmişdir. Dahi şairin əsərləri türk şairləri tərəfindən tam şəkildə tərcümə olunaraq geniş yayılmışdır. Hələ XIV əsrdən başlayaraq şairin poemaları türk dilinə tərcümə edilmiş, türk şairləri Nizami poemalarındakı müəyyən fəsil və rəvayətləri eynilə öz dillərinə çevirərək əsərlərinə daxil etmişlər. Nizami ədəbi məktəbinin yetirməsi olan şairlər arasında Nizami poemalarının forma və mündəricəsini təkrar edən məzmun və ideya cəhətdən onun yaradıcılığından geniş bəhrələnen sənətkarlar çoxdur (Araslı, 1970: 10, 15).

Nizami poemalarından tərcümə yolu ilə bəhrələnmək ənənəsi türk ədəbiyyatında o qədər qüvvətli olmuşdur ki, hətta "Xəmsə" mövzularına müraciət etməyən şairlər belə öz əsərlərində məzmunca Nizami

yaradıcılığında faydalanmış, onun poemalarında sərbəst şəkildə tərcümələr etmişlər. Türk məsnəvi ədəbiyyatında hər hansı bir mövzunu tərcümə kimi işləyən şair öz tərcüməsində sərbəst olmuş, məzmunu müdaxilə etmək, lazımi əlavələr yazıb, dəyişikliklər yaratmaq tərcümə əsərlərdə məqbul hesab edilmişdir. Türk şairləri tərcüməyə məsuliyyətlə yanaşmış, böyük Nizaminin mövzularının işlədiklərini qürur hissilə bildirmişlər.

XIV əsrin görkəmli məsnəvi müəlliflərindən Əhmədi özünün "Cəmşid və Xurşid" əsərində Nizaminin "Xosrov və Şirin"indən geniş bəhrələnmiş, o cümlədən məhəbbət haqqında yazılmış parçanı türkcəyə çevirmişdir. Bu növ tərcümələrə Əhməd Rizvan, Cəlili kimi türk şairlərinin "Xosrov və Şirin"lərində də təsadüf etmək olur.

Poema XIV əsrin ortalarında yaşamış Qızıl Orda şairi Xarəzm olduğu təxmin olunan Qütb təxəllüslü şair tərəfindən qədim özbək dilinə tərcümə edilmişdir.

"Xosrov və Şirin" 1367-ci ildə Fəxrəddin Yəqub Məhəmməd Fəxri tərəfindən də çevrilmişdir.

XV əsr türk şairi Yusif Sinan Şeyxinin tərcüməsi Nizami poemalarının ən yaxşı tərcümələrindən biri kimi məşhurdur. Şeyxinin tərcüməsi öz poetik dəyəri ilə xüsusilə seçilmişdir. Din alimi Şeyxi Yusif Sinan böyük mütəfəkkir və təsəvvüf alimi Hacı Bayram Vəli həzrətlərinin tələbələrindən biridir. Şeyxiyə bu təriqət başçısı "Şeyx" titulu vermişdir. Onun məsləhəti ilə "Şeyxi" təxəllüsünü götürmüşdür. İxtisasca göz həkimi olan Şeyxi Həkim Sinan adı ilə də tanınmışdır. Osmanlı dövrü türk ədəbiyyatının görkəmli söz ustalarından biri olan Şeyxi Germiyanoğulları bəyliyin (1248-1428) mərkəzi olan Kütahyada Türkmən əsilli bir ailədə dünyaya gəlmişdir. Doğum tarixi mənbələrdə dəqiq olaraq qeyd olunmamışdır. O dövrdə Kütahya böyük bir mədəniyyət mərkəzinə çevrilmişdi. Bu mühtdə XIV-XV əsrlərdə Şeyxoğlu, Əhmədi, Əhmədi-Dai kimi tanınmış söz ustaları türk ədəbiyyatını inkişaf etdirməklə məşğul olmuşlar. Şeyxi də məhz belə bir mühtdə yetişmişdi. Təsəvvüfə bağlı bir sənət adamı olmuşdur. İlk təhsilini Kütahyada başlayan Şeyxi təhsilini artırmaq üçün İrana getmiş, İranda digər elmlərlə birlikdə təsəvvüf, tibb elmləri ilə də tanış olmuşdur. Kütahyaya geri döndükdən sonra tibb sahəsində çalışmağa başlamışdır. Şeyxi Osmanlı sultanlarından Çələbi Sultan Məhmədi müalicə etdikdən sonra sarayda çox tanınmış və sultan II Muradın hakimiyyəti dövründə də burada xidmət etmiş, mülükü-şüəra titulu qazanmışdır. Elə "Xosrov və Şirin" məsnəvisini də şair sultan II Murada həsr etmişdir (Kocatürk, 1964: 207-215).

XV əsrin əvvəllərində yaşamış, türk divan ədəbiyyatının ilk böyük şairlərindən olan Şeyxinin əsərləri Divan, "Xarnamə", "Xosrov və Şirin", "Neynamə", tibb dair mənzum bir risaləsi, farscadan tərcümə edilmiş "Xabnamə" məsnəvisindən ibarətdir.

Şairin on beş qəsidə, dörd tərcübənd, iki tərkibibənd, bir məsnəvi, iki müstəzad və 202 qəzəldən ibarət olan "**Divan**"ı Anadolu sahəsində tərtib edilmiş Divanlar arasında önəmli bir yerə malikdir. Vəsfə Mahir Kocatürk şairin qəzəllərinin dövrünə görə dolğun, məzmunlu, duyğulu olduğunu bildirmişdir (Kocatürk, 1964: 218).

"**Xarnamə**"-Şeyxinin bu məsnəvisi türk ədəbiyyatının həcv janrında yazılmış şah əsəridir. 126 beytdən ibarət olan bu əsər əruz vəznə ilə yazılmış, 4 hissədən ibarətdir. Şair bu əsərində Osmanlı sultanları olan Çələbi Sultan Məhməd və II Murad xana nəsihətər etmişdir.

"**Xosrov və Şirin**" – Şeyxi yaradıcılığının ən qiymətli əsəridir. Məsnəvi janrında yazılmışdır. Nizaminin eyniadlı əsəri əsasında yazılan sultan II Murada təqdim edilən bu əsər 6944 beytdən ibarətdir. Şair bu əsəri h. 824-832-ci illər arasında Kütahya şəhərində qələmə almışdır. Türkiyəli alim, Şeyxi yaradıcılığının böyük tədqiqatçısı Faruk K. Timurtaş 1950-ci ildə Şeyxinin "Xosrov və Şirin" in tərcüməsinə həsr edilmiş iki cildlik əsər yazmışdır. O, bu əsərində yazır:

*"Şeyxi "Xosrov və Şirin" mövzusunun özündən əvvəl və sonra gələn türk şairləri sırasında çox müvəffəqiyyətlə işləyən bir şairdir. Bir çox məlliflər Şeyxinin "Xosrov və Şirin" əsərini bu mövzuda türkcə nəzmə çəkilməmiş əsərlərin ən gözəli kimi qeyd etmişlər."*

Görkəmli professorumuz, AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev "Nizami Gəncəvi məsnəvisinin türk dilinə ilk tərcüməsi-Şeyxinin "Xosrov və Şirin" əsəri" adlı məqaləsində Şeyxi yaradıcılığında, xüsusən də onun dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" əsərinin tərcüməsi ilə bağlı ətraflı məlumat vermiş, Faruk Timurtaşın Şeyxinin tərcüməsi ilə bağlı qeydlərini dəyərləndirmişdir. Həmin qeydləri burada göstərməyə çalışmışıq.

"Şeyxi bəzi fəsilləri ixtisar edib əlavə etməsinə baxmayaraq Nizami əsərinin dərin məzmununu və bədii gözəlliyi ilə türk oxucusunu tanış edən dəyərli bir tərcümə əsəri yaratmışdır. Bütün qaynaqlar Şeyxinin ölümü ilə "Xosrov və Şirin" məsnəvisinin yarımçıq qaldığını, qardaşı oğlu Cəməli tərəfindən

tamamlandığını göstərir. Şeyxinin "Xosrov və Şirin" məsnəvisinin görkəmli tədqiqatçısı Faruk Qədri Timurtaş (o, 1963-cü ildə İstanbulda Şeyxinin bu əsərinin ilk dəfə elmi-tənqidi mətnini nəşr etdirmişdir) bu istiqamətdə xeyli araşdırma aparmış və müəyyən etmişdir ki, Cəməli əsərə sadəcə zeyl yazmış, konkret olaraq 109 beyt əlavə etmişdir. Bu 109 beyt iki parçadan ibarətdir: Birinci parça Şeyxinin ölümü haqqında olan fraqmenti, II qism sultan II Muradın mədhini təşkil edir. F. Timurtaş aydınlaşdırmışdır ki, bu qiymətli əsəri tamamlayan XVI əsr şairi Rumi olmuşdur. Alim bu bərdə belə yazır: "Kütahya Vahidpaşa kitabxanasında 1961-ci il yay tətilindəki araşdırmalarım sırasında tapdığım, bu günə qədər kimsənin diqqətini çəkməyən, ədəbiyyat tarixçilərimizin bilmədiyi bir əsər; Şeyxinin "Xosrov və Şirin"inin Rumi adlı bir şair tərəfindən tamamlandığını göstərməkdədir." (Quliyev, 2022: 13).

Dünyanın müxtəlif muzey və kitabxanalarında Şeyxi əsərlərinin əlyazma nüsxəsi qorunub saxlanılmaqdadır. Şairin "Xosrov və Şirin" əsərinin Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda bir əlyazma nüsxəsi mühafizə olunmaqdadır. Görkəmli mətnşünas alim Azadə Musabəyli "Əlyazmalar İnstitutundakı türkdilli əlyazmaların toplu kataloqu"nda həmin əlyazma nüsxəsinin ilkin paleoqrafik təsvirini qısa şəkildə vermişdir (Musabəyli, 2018: 240).

M-362 şifəsi adı altında axlanılan əlyazma nüsxəsinin ölçüsü : 14x20,5, 9,5x12sm-dir. Köçürülmə tarixi qeyd edilməmişdir. Əlyazma mətni Avropa istehsalı olan qalın, açıq-sarı rəngli kağıza təliq xətti ilə qara mürəkkəblə yazılmışdır. İki sütunlu hər sütunda iki sətir var (bəzi səhifələrdə üç sütunlu hər sütunda üç sətir 203a-209b). Cildi əski medalyonlu qapaqlı kartondur. Həcmi 209 vərəqdır. Şərq paqinasıya üsulu ilə səhifələnmişdir. 19b-26b səhifələrində hərəkədən istifadə olunmuşdur. Əvvəldən və sondan naqis olan əlyazma nüsxəsində başlıq və yarımbaşlıqların adı qeyd olunmamışdır. Hər bölüm arasında məsafə buraxılmışdır.

**Başlanı:**

چودکمز شادلیغی غصه سینه

Çü deymez şadlığı ğüssesine (Şeyxi, 1a)

**Bitir:**

نیاز ایدریز غفران کریمه

Niyaz ideriz ğüfrani-Kerime (Şeyxi, 209b)

Qeyd etməliyik ki, Şeyxi əsəri özünəməxsus bir tərzdə tərcümə etmişdir. O, Türkiyənin o dövrdəki tarixi şərait və ictimai tələblərini nəzərdə tutaraq tərcümədə külli miqdarda dəyişikliklərə yol vermişdir. Bəzən əsəri eynilə ardıcıl surətdə tərcümə etmiş, bəzən də orijinalı kənara qoyub sərbəst hərəkət edərək, əsərə yeni misralar artırmışdır. Əsərin quruluşunda, obrazların adlarında, beytlərin həcmində, eyni zamanda misralarda sözlər arasında fərqliliklər çoxdur (Şeyxi "Xosrov və Şirin"). Xüsusən şairin məsnəvi arasında lirik parçalara yer verməsi onun Nizami əsərində tək-cə məzmunca deyil, forma cəhətdən də orijinalıq yaratdığını göstərir. Şeyxi əsərinin bir çox yerində qəzəl janrına müraciət etmişdir. Məsnəvidə qəzəllərə yer verilməsi Şeyxinin etdiyi ən böyük yenilikdir. Nizamidə də Şeyxidə olduğu kimi Xosrov və Şirin dilindən söylənən aşiqanə sözlər vardır ki, bunlar qəzəl şəklində olsa da janr baxımından qəzəl tərzində yazılmamışdır, məsnəvi şəklindədir. Nizamidə belə bölümlər məhdud saydadır. Nizami əsərində Fərhadın dilindən yazılan tərcibənd olmadığı kimi Şirinin münacaatı və kitabın başlanğıcında tövhid, nət və hökmdara yazılmış mədhiyyəsi olmaqla məsnəvi janrında və eyni vəznə yazılmışdır. Bununla da əsər başdan sona qədər eyni janr və vəznə yazılmışdır. Şeyxidə müxtəlif vəznə nəzm edilmiş qəsidə və qəzəllərin, tərcibəndlərin olması əsərin tam olaraq tərcümə olmadığını göstərən başlıca xüsusiyyətlərdən biridir. Bununla yanaşı deyə bilərik ki Şeyxi bir çox beytləri olduğu kimi tərcümə etmişdir.

Haqqında məlumat verdiyimiz XV əsr türk şairi Yusif Sinan Şeyxi tərcümə etdiyi "Xosrov və Şirin" əsərinin srukturunda müəyyən dəyişikliklər etməsinə baxmayaraq, dahi Nizami Gəncəvinin ölməz bəşəri idealarına daha da yaxınlaşmış, yaradıcılığında Nizami ənənələrinə olan bağlılığını yüksək şəkildə təənnüm etmişdir.

## ƏDƏBİYYAT:

1. Araslı, H. (1982). Ölməz məhəbbət dastanı. "Xosrov və Şirin" Bakı: 400 s.
2. Araslı, N. (1970). Nizami və türk ədəbiyyatı. Bakı: Elm, 204 s.
3. Beqdeli, Q.(2021). Şərq ədəbiyyatında "Xosrov və Şirin" mövzusu. (monoqrafiya) Bakı: Elm, 162 s.

4. Bertels, Y.E. (1940). Böyük Azərbaycan şairi Nizami: Epoxası-Həyatı və yaradıcılığı. Bakı: AAEF, 150 s.
5. Cahani, Q. (1979). Azərbaycan ədəbiyyatında Nizami ənənələri. (XII-XVII əsrlər)-monoqrafiya, Bakı: Elm, 202 s.
6. Gəncəvi, Nizami. Xosrov və Şirin (2004). Bakı, 392 s.
7. Gəncəvi, Nizami: "Xosrov və Şirin". (1981). Filoloji tərcümə, izah və qeydlər H.Məmməd zadə. Bakı: 400 s.
8. Gəncəvi, Nizami: həyat və yaradıcılığı (2021). Bakı: Elm, 984 s.
9. Kərimli, T. (2021). Nizami və tarix. Bakı: Elm, 240 s.
10. Kocatürk, V.M. (1964). Türk edebiyatı tarihi. Ankara: 856 s.
11. Quliyev, Ə. (2022). Nizami Gəncəvi məsnəvisinin türk dilinə ilk tərcüməsi: Şeyxin "Xosrov və Şirin" əsəri. 525-ci qəzet.- 27 sentyabr.- № 174.- s. 13.
12. Levent, A.S. (1988). Türk edebiyatı tarihi, I c. Ankara: TTK, 666 s.
13. Musabəyli, A. (2018). Əlyazmalar İnstitutundakı türkdilli əlyazmaların toplu kataloqu. 4 cildə, IV cild. Bakı: Elm, -336 s.
14. Sehi Bey. (1980). Tezkire "Heşt-bihest". Hazır. Doç. Dr. M.İsen. İstanbul: Tercüman gazetesi, , 260 s.
15. Şeyxi "Xosrov və Şirin"- AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun fondu, M-362, 209s.
16. Timurtaş, F.K. (1960). Şeyhi və Nizaminin "Hosrov ve Şirin"lərinin konu bakımından mukayesesi, Türk dili ve edebiyatı dergisi. İstanbul: s.25-34.